

Občanské a sociální kompetence u žáků základních škol v kontextu socioekonomicky znevýhodněného prostředí

Jarmila Klugerová, Lukáš Stárek

Príspevek podporuje myšlenku správného nastavení výchovně vzdělávacího programu, který je zaměřen na žáky ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí, zaměřený na uvědomění si sebe sama v užším i širším společenském kontextu a rozvíjející praktické dovednosti potřebné k ochraně sebe samotného i druhých (ochrana života, zdraví a majetku).

Úvod

Bezpečná společnost a koncepce ochrany obyvatelstva se stále častěji stává diskutovaným tématem, jehož součástí je i pozornost směřovaná na zvyšování schopnosti vzdorovat nepříznivým vlivům a okolnostem obyvatelstva a budovat kompetence v rámci rozhodovacích procesů s ohledem na mimořádné situace. Tato diskuse může mít několik různých rovin, ať se jedná o legislativní rovinu, různá technická opatření, finanční zabezpečení, ale též i vzdělávání. Tento příspěvek je zaměřen právě na důležitost vzdělávání s ohledem na ochranu obyvatelstva. Se zaměřením na žáky ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí prostřednictvím výchovně-vzdělávacího programu posilujícího jejich uvědomění si sebe sama v užším i širším společenském kontextu a rozvíjejícího praktické dovednosti potřebné k ochraně sebe samotného i druhých (ochrana života, zdraví a majetku).

Zlomovým mezníkem v novodobých dějinách je jistě rok 1989, kdy došlo ke změně pohledu na problematiku civilní ochrany, resp. ochrany obyvatelstva. Lze tvrdit, že do roku 1989 vše řešil stát, v následujících letech, vzhledem k hlubokým společenským změnám, leží velký díl odpovědnosti za ochranu na každém občanovi. Občané mají právo na pomoc státu, ale mají také povinnost a spoluodpovědnost za svoji ochranu. O to více stoupla potřeba připravit občany na zvládání mimořádných událostí a jako neefektivnější se jevila příprava přímo na školách.

Správným nastavením výchovně vzdělávacího programu, se z dítěte může stát aktivní společenský aktér. Může vnímat prostředí kolem sebe, mělo by do něj zasahovat a poukazovat nejen na možná nebezpečí z pohledu ohrožení majetku, ale též z pohledu lidského přístupu a vazby ke společenské odpovědnosti - vše v souladu s dětským pohledem na svět.

Tak jak se mění společnost, dochází ke změnám společenských hodnot, které jsou předávány nejen v rámci přirozeného prostředí dítěte, ale významnou roli hrají též vzdělávací instituce. V našem případě škola, která má mít možnosti výchovně vzdělávacího působení, na vytváření budoucí generace, která bude tvořit či

usměrňovat společenské postoje a hodnoty.

Cílem příspěvku je upozornit na problematiku občanských kompetencí u žáků základních škol, kteří jsou ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí. Článek přináší dílčí informace, které jsou výstupy realizovaného projektu **Rozvoj občanských kompetencí v oblasti bezpečnosti a ochrany obyvatelstva z žáků ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí**, jehož realizátorem je Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Projekt je realizován v období 1. 3. 2017–30. 6. 2019.

Výzkum

Výzkum lze rozdělit do několika fází:

- 1) Vstupní dotazníkové šetření mezi žáky - červen 2017
- 2) Průběžné dotazníkové šetření mezi žáky - červen 2018
- 3) Řízený rozhovor s pedagogy daných škol I.
- 4) Průběžné dotazníkové šetření mezi žáka - červen 2019 (v realizaci)
- 5) Řízený rozhovor s pedagogy daných škol II. (v realizaci)

Jedná se o výzkumný projekt, jehož cílem je zjistit na výzkumném vzorku žáků 1.–3. tříd základních škol vstupní kompetence v oblasti bezpečnosti a ochrany obyvatelstva. Do projektu se zapojilo celkem 10 základních škol. Po dobu 24 měsíců probíhá pilotáž metodického materiálu a vzdělávacích modulů v podobě tzv. projektových týdnů (Projektové týdny běžely od září 2017 do června 2018; následně od září 2018 do června 2019 budou probíhat totožné projektové týdny). Každý projektový týden má vlastní téma:

TÉMA č. 1: KDY, KAM A JAK SPRÁVNĚ NAHLÁSIT MIMOŘÁDNOU UDÁLOST

TÉMA č. 2: ZÁSADY SPRÁVNÉ CESTY DO ŠKOLY

TÉMA č. 3: ZÁSADY PŘI OPUŠTĚNÍ BYTU
TÉMA č. 4: ZÁSADY PŘI KONFRONTACI S PROTIPRÁVNÍM JEDNÁNÍM I.

TÉMA č. 5: ZÁSADY PŘI KONFRONTACI S PROTIPRÁVNÍM JEDNÁNÍM II.

TÉMA č. 6: ZÁSADY SPRÁVNÉHO CHOVÁNÍ VE VLAKU A NA ŽELEZNICI

TÉMA č. 7: ZTRÁTA ORIENTACE V PŘÍRODĚ

TÉMA č. 8: ZÁCHRANÁŘI A UNIFORMY

TÉMA č. 9: POŽÁR, JAK MU PŘEDCHÁZET, JEHO PŘÍČINY A NÁSLEDKY I.

TÉMA č. 10: POŽÁR, JAK MU PŘEDCHÁZET, JEHO PŘÍČINY A NÁSLEDKY II.

Žákům jsou témata zprostředkovávána v odpoledních hodinách, v rámci školní družiny. V průběhu pilotáže proběhla fáze aplikačního výzkumu zaměřená na ověření kompetencí žáků. V červnu 2018 proběhlo vyhodnocení 10 projektových týdnů (září 2017–červen 2018). V dalším školním roce, tj. září 2018–červen 2019, budou probíhat opětovně projektové týdny. Výstupem bude porovnání vstupních dat, dat za školní rok 2017/2018 a dat za školní rok 2018/2019. Na konci projektu (červen 2019) proběhne tedy poslední fáze aplikačního výzkumu, prostřednictvím které vyhodnotíme účelnost a srozumitelnost metodiky a ověření kompetencí žáků. Vstupní a konečné kompetence žáků budou porovnány mezi sebou.

Druhou výzkumnou metodou jsou řízené rozhovory s pedagogickými pracovníky zapojených základních škol.

Vstupní dotazníkové šetření mezi žáky - červen 2017

Metodika šetření. V první fázi řešení projektu bylo nutné zmapovat reálnou situaci mezi žáky prvního stupně vybraných ZŠ, aby si řešitelé ujasnili úroveň znalostí dětí v konkrétních obsahových okruzích a zároveň správně zhodnotili možnosti komunikace s dětmi této věkové skupiny. Byla zvolena metoda testu, při kterém asistovali pedagogové škol. Ti s dětmi test vyplňovali, tzn. vysvětlili otázku v případě nepochopení a pomohli s vyplněním dotazníku v případě dětí, které ještě neuměly dobře psát (1. třída). Důraz byl pochopitelně kladen na to, aby pedagog dokázal případně dobře vysvětlit danou situaci a zároveň neovlivňoval dítě při jeho odpovědi.

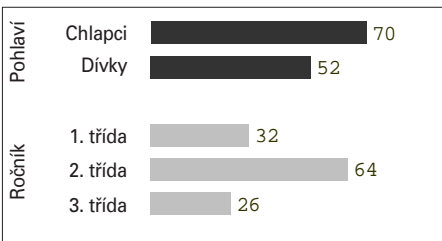
Hypotéza výzkumu byla založena na přesvědčení, že děti na začátku školní docházky jsou jen velmi málo orientovány v příslušné bezpečnostní problematice, což plně odpovídá jejich věku, praktickým

zkušenostem a vysoké míře závislosti na rodině. Rodina má v tomto věku dítěte velkou snahu spíše dítě před nebezpečím ochraňovat než jej aktivně tímto směrem vzdělávat.

Cílem vstupního dotazníkového šetření mezi žáky bylo získání analýzy aktuálního stavu znalostí žáků v oblasti ochrany života, zdraví a majetku občanů ČR.

Cílovou skupinou respondentů byli žáci prvního stupně ZŠ, děti ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí. Celkový počet respondentů byl 122 dětí.

Graf č. 1 Rozložení respondentů:

Zdroj: vlastní šetření

V rámci hlavního zjištění dotazníkového šetření, s ohledem na tematické oblasti, patří:

Tísňové linky:

- Tento termín zná 60 % dětí. Polovina dětí ví, že při volání musí poskytnout faktické informace (co, kde nebo své jméno).
- Nejznámější je linka 150 (zná 72 % dětí) a linka 158 (zná 70 % dětí), dále linka 155 (zná 66 % dětí). Naopak méně známá je linka 112 (zná 41 % dětí).

Zásady bezpečného chování:

- Do výtahu s cizím člověkem by nastoupilo celých 15 % dětí.
- Po telefonu se děti spíše vylákat nenechají.
- Dveře by děti otevřely spíše známým a příbuzným (sporná otázka).
- O cíli vycházky nebo čase návratu informuje rodiče 29 % dětí (sporná otázka - polovina dětí uvedla pozdrav).

Protipožární ochrana:

- 24 % dětí si myslí, že požár nemůže vzniknout od malé jiskry a 13 % dětí, že nemůže vzniknout od zápalky hozené do suché trávy.

Ochrana zdraví:

- Po procházce se 30 % prohlédne kvůli klíšťatům a 31 % si umyje ruce/tělo. Ostatní buď neuvedly nic, nebo nějakou domácí činnost.
- Na výlet v létě (příp. k vodě) by si 45 % vzalo vodu na pití a 27 % opalovací krém (jen 15 % dětí oboje). Dále děti uváděly plavky a jiné pomůcky k vodě.
- Nalezenou stříkačku by 45 % dětí nahlásilo dospělému. Naopak 13 % by neudělalo nic, 5 % neví, co má dělat

a celých 11 % by se ji snažilo hodit do odpadků.

- Skok do neznámé vody nepovažuje za nebezpečný 13 % dětí; pouze 34 % uvedlo správné riziko (neznámá voda/hloubka, možnost zranění).
- Většina dětí o riziku úrazu doma ví. Jako nebezpečné aktivity uváděly zejména krájení nožem, skákání a běhání, lezení na nábytek, blízkost sporáku, spotřebičů, kamen a topení a pohyb na schodech.

Chování u železniční tratě:

- Zákaz her v blízkosti tratě a chůze po kolejích neznají 4 % dětí, zákaz přecházení kolejí mimo přechod nezná celých 11 % dětí.

Dílčí shrnutí

Z výše uvedeného dotazníkového šetření a dílčího výstupu je patrné, že u dětí/žáků základních škol je nutné poukázat na existenci možnosti různého ohrožení, ať zdraví, života, majetku či státu. V každé z oblastí dotazníkového šetření je vyšší podíl respondentů, jejichž odpovědi vyvolávají diskusi o samotném uvědomění si rizik a rizikového chování v jejich životě a okolí. Základním předpokladem, abychom se takovým poškozením, újmám či ztrátám vyhnuli, anebo byli schopni je alespoň minimalizovat je, abychom o nich věděli a v rámci praktické formy výuky si mohli říci/ukázat si co je tím rizikem/rizikovou situací a jak správně reagovat. Cílit tedy na formu prevence prostřednictvím aktivit, které povedou k přípravě dětí a žáků na mimořádné události. V procesu vyhodnocování se ukázalo, že testování znalostí dětí touto metodou je možné, vyžaduje však velmi precizní zpracování položené otázky a zvážení reálných schopností dětí v různém věku. Jako velmi vhodné se ukazuje využití různých obrázků a schémat, kde děti mohou snáze danou situaci pochopit a na otázku zareagovat s porozuměním.

Průběžné dotazníkové šetření mezi žáky - vyhodnocení červen 2018

Metodika šetření. V druhé fázi řešení projektu došlo ke zhodnocení ročního projektového působení na žáky prvního stupně zapojených ZŠ. Byla zvolena metoda testu, při kterém asistovali pedagogové škol. Ti s dětmi test vyplňovali, tzn. vysvětlili otázku v případě nepochopení a pomohli s vyplněním dotazníku v případě dětí, které ještě neuměly dobře psát (1. třída). Důraz byl pochopitelně kladen na to, aby pedagog dokázal případně dobře vysvětlit danou situaci a zároveň neovlivňoval dítě při jeho odpovědi. Test byl totožný s testem z června 2017, který

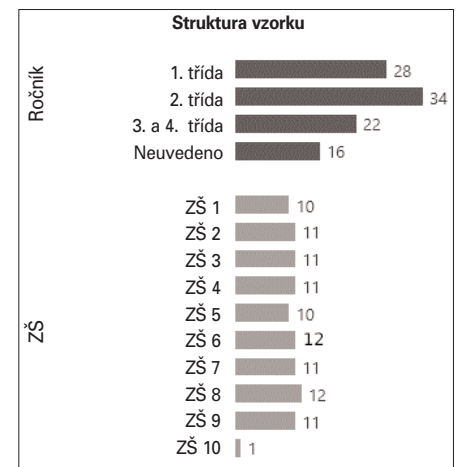
sloužil jako vstupní dotazníkové šetření.

Hypotéza výzkumu byla založena na přesvědčení, že u dětí, které byly zapojeny do projektu, po dobu jednoho školního roku, musí dojít ke změnám nejen ve znalostech vztahující se k tématu, ale též v rámci orientace v příslušné bezpečnostní problematice. Změnu v rámci tohoto procesu vnímáme jako pozitivní s ohledem na získání či rozšíření znalostí o dané problematice.

Cílem vstupního dotazníkového šetření mezi žáky bylo získání analýzy aktuálního stavu znalostí žáků v oblasti ochrany života, zdraví a majetku občanů ČR.

Cílovou skupinou respondentů byli žáci prvního stupně ZŠ, děti ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí. Celkový počet respondentů byl 100 dětí.

Graf číslo 2 Rozložení respondentů v %:

Zdroj: vlastní šetření

V rámci hlavního zjištění dotazníkového šetření, s ohledem na tematické oblasti, patří:

Tísňové linky

- Tento termín zná 91 % dětí, přičemž jejich podíl se velmi výrazně zvýšil - v minulě vlně to bylo pouze 60 % dětí.
- Většina dětí rovněž ví, že při volání musí poskytnout faktické informace (co a kde se stalo nebo své jméno). V tomto případě došlo k výraznému zlepšení situace, děti jsou proti minulě vlně 2-3x více poučené, co mají dělat.
- Nejznámější je linka 150 (zná 93 % dětí), dále linka 158 (zná 90 % dětí) a linka 155 (zná 90 % dětí). Naopak méně známá je linka 112 (zná 74 % dětí). Znalost všech linek oproti minulě vlně výrazně stoupla - zhruba se jedná o nárůst 20 %, rovněž nejméně známá linka 112 se svou znalostí téměř dotáhla k ostatním linkám.

Zásady bezpečného chování

- Do výtahu s cizím člověkem by nastoupila pouze 2 % dětí, což je ve srovnání s předchozí vlnou (15 %) výrazný pokles.

- Po telefonu se děti spíše vylákat nenechají, z odpovědi vyplývá, že téměř všechny děti jsou ostražitě. Úroveň je zhruba stejná jako v minulé vlně.
- Dveře by děti otevřely nejvíce rodičům a příbuzným nebo někomu, koho znají. Pětina dětí uvádí, že nikomu, naopak se našlo i dítě, které by otevřelo každému. Od minulé vlny stoupl podíl rodičů a známých, klesl naopak podíl odpovědí nikomu, ovšem část dětí zřejmě tuto odpověď chápala jako „nikomu kromě rodičů“.
- O cíli vycházky informuje rodiče 69 % dětí a místo, kam jde, uvedla jako informaci pouze čtvrtina dětí.

Protipožární ochrana

- Pouze 2 % dětí si myslí, že požár nemůže vzniknout od malé jiskry (v minulém roce to byla takřka čtvrtina dětí) a 3 % dětí uvedla, že požár nemůže vzniknout od zápalky hozené do suché trávy (minule 13 %). Víceméně lze říci, v tomto směru dosáhla informovanost dětí již téměř maxima.

Ochrana zdraví

- Po procházce v lese se 79 % prohlédne kvůli klíšťatům a 19 % si umyje ruce/tělo. Ostatní děti buď neuvedly nic nebo nějakou domácí činnost. V porovnání s minulým rokem došlo k vysokému nárůstu zmínky o klíšťatech, loni tuto činnost uvedlo pouze 30 % dětí, osvěta tedy zafungovala.
- Na výlet v létě (příp. k vodě) by si 57 % vzalo vodu na pití a 46 % opalovací krém (jen 23 % dětí oboje), tyto dvě věci výrazně narostly na úkor ostatního vybavení. Dále děti uváděly plavky, brýle, pokrývku hlavy a jiné pomůcky k vodě. Lze říci, že děti v letošní vlně více uváděly to důležitější vybavení.
- Nalezenou injekční stříkačku by 20 % dětí nahlásilo dospělému/rodičům. Třetina dětí pak uvádí, že na ni nebude sahat (loni čtvrtina), polovina dětí by pak zavolala PČR (loni pětina).
- Skok do neznámé vody nepovažuje za nebezpečný 11 % dětí! To je pouze o 2 % méně než v minulé vlně, v tomto případě ke zlepšení nedošlo. Ti ostatní si uvědomují riziko, většina z nich uvedla správné důvody (neznámá voda/hloubka, možnost zranění).
- Většina dětí, stejně jako loni, o riziku úrazu doma ví. Jako nebezpečné aktivity uváděly zejména krájení nožem, sáhnutí na sporák, skákání a běhání, oheň, blízkost spotřebičů, kamen a topení a pohyb na schodech.

Chování u železniční tratě

- Zákaz her v blízkosti tratě a chůze po kolejích neznají 2 % dětí, zákaz přecházení kolejí mimo přechod nezná celých

11 % dětí! V tomto ohledu zůstala situace na podobné úrovni jako v minulém roce, ovšem s výjimkou zákazu přecházení je informovanost obecně již celkově vysoká.

Porozumění a zájem o problematiku

- V letošním roce děti výrazně více bavilo na otázky odpovídat (74 % proti loňským 62 %) a rovněž jim mnohem lépe rozuměly.

Dílčí shrnutí

Vyhodnocení trvání projektových týdnů ve školním roce 2017/2018, které obsahovalo všech deset tematických týdnů - jeden měsíc = jedno projektové téma, přineslo pozitivní zjištění. Tato zjištění jsou primárně vázána na vstupní data, kdy daná oblast/problematika byla pro žáky nejasná, nesrozumitelná. Po ročním trvání projektu došlo u žáků k výraznému zlepšení znalostí, schopností a dovedností, které korespondují s tematikou ohrožení zdraví, života, majetku či státu.

Řízený rozhovor s pedagogy škol k danému tématu I.

Na počátku řešení výzkumného úkolu bylo nutné zmapovat situaci mezi pedagogy spolupracujících škol, kteří projevíli zájem na projektu spolupracovat a podílet se na jeho realizaci v terénu. Cílem řízeného rozhovoru bylo zjistit znalosti vychovatelů a jejich zkušenost s výchovou v oblasti chování žáka v mimořádných situacích, způsob vytváření podpůrných materiálů pro výchovu, ale také úroveň vzdělání v tématech chování žáka v mimořádných situacích. Zároveň bylo cíleno na zjištění, zda a jak vychovatelé spolupracují s třídními učiteli v propojování témat mezi výukou a výchovou v družině.

V rámci polostrukturované ohniskové skupiny bylo položeno šest základních otázek, s obsáhlejší tematickým rámcem „Kompetence vychovatelů v oblasti chování žáka v mimořádných situacích v kontextu předávání informací dětem“. Dle reakcí respondentů a pozorované dynamiky skupiny, byly moderátorem kladeňy doplňující otázky, jež směřovaly vždy ke stanovenému ohnisku.

Rozhovoru se zúčastnilo 7 vychovatelů školní družiny a 4 ředitelé ze zapojených škol.

Dílčí shrnutí

Z provedeného polostrukturovaného rozhovoru a následné analýzy získaných dat lze konstatovat, že míra kompetencí vychovatelů v oblasti témat bezpečnosti, která jsou součástí navrhované metodiky, je individuální. Školy vychovatelům neza-

jišťují koncepční vzdělávání v této oblasti. Při práci s žáky jsou vychovatelé odkázáni na vlastní iniciativu a kreativitu, a to jak při vyhledávání výukových materiálů, tak při vyrábění výrobků (např. dopravní značky). Vychovatelé mají zkušenosti s výukou i se sháněním výukového materiálu, čerpají zejména z internetu. Školy jsou finančně limitovány a rodiče se nemohou nebo nechtějí podílet na finančním zajištění výukových pomůcek. Vychovatelé nemají ve větší míře ani kurz první pomoci.

S ohledem na výše uvedené je jedním z dílčích výstupů metodická podpora, která didakticky uchopuje každý z projektových týdnů a dává podněty k rozvoji iniciativy vyučujícího v dané oblasti. Nedílnou součástí metodického výstupu jsou testy jednotlivých projektových týdnů. Metodickým výstupem bude dokument *Metodika*.

Závěr a doporučení

S ohledem na provedené vstupní dotazníkové šetření, jehož respondenty byli žáci zapojených základních škol a provedeného rozhovoru se zapojenými vychovateli či řediteli škol je patrná potřeba podpory bezpečnosti. S ohledem na zvyšující se rizika či rizikové situace, které mohou potkat nejen žáky základních škol, ale každého z nás, je potřebné, aby docházelo k určité připravenosti. Díky individualitě lidské bytosti nemůžeme předem určit, jak se každý z nás v dané rizikové či náročné situaci zachová, ale podstatou je vědět co může být tím rizikem a jak mu předcházet. Dílčí výstupy vstupního dotazníkového šetření mezi žáky vypovídají o určité neuvědomělosti s ohledem k danému tématu, kdy může dojít v jejich životě ke zlomu, který ovlivní jejich další vývoj či životní dráhu. Průběžné dotazníkové šetření, po ročním trvání projektu, přináší pozitivní výstupy, které se odrážejí ve znalostech, schopnostech a dovednostech dětí/žáků v dané oblasti ohrožení zdraví, života, majetku či státu. Podpora je věnována i pedagogům, kteří se tématu věnují. Podpora je v rámci projektu nastavena nejen na osobním setkávání a sdílení zkušeností, ale též i na tvorbě metodiky, která je dílčím výstupem projektu. Každé téma z projektových týdnů má svou didaktiku kapitoly a různá praktická doporučení. Součástí této metodiky jsou jednotlivé testy, které slouží k ověřování znalostí dětí/žáků.

Doporučením projektu je mj. cílit na danou oblast a podporovat pedagogy pokračovat v tématech, která rozvíjejí nejen znalosti, ale primárně i vnímání okolního světa a uvědomování si hrozeb a nebezpečí, která mohou ovlivnit vývoj dítěte či žáka. Tématem, které by se mělo prolínat s těmito oblastmi, je právě i samotná inkluze, která má nezpochybnitelný vliv na naši lidskou společnost.

Projektová pomoc či podpora, kterou nabízíme je tedy nejen formou prevence, ale z pedagogického hlediska se snaží, aby díky praktické formě výuky došlo k podpoření hodnotově postojoyých cílů, ale i praktických dovedností nejen u vychovatelů/pedagogů, ale i u dětí/žáků. V rámci hodnotové orientace budoucí generace, kterou žáci prvního stupně tvoří, je potřebná podpora myšlenky inkluze. Inkluze nejenom v rámci zapojení dětí/žáků ze socioekonomického znevýhodněného prostředí, ale jako podstatu společenské solidarity a diversity společnosti.

Literatura:

JEŽKOVÁ, A., 2008. *Hodnotové preference a přenos hodnot ve školní výuce u žáků druhého stupně základní školy*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2008.

MARTÍNEK, B. a kol. autorů, 2003. *Ochrana člověka za mimořádných událostí*. 2. vyd. Praha: MV - generální ředitelství HZS ČR, 2003. ISBN 80-86640-08-6.

MIKULKA, B., MIKULKA, Š. a PIŇOS, M., 2005. *Výchova a prevence v oblasti požární ochrany*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra - generální ředitelství HZS ČR, 2005. 175 s. ISBN 80-86640-35-3.

UHLÍŘOVÁ, J., 2002. Výzkum hodnotové orientace žáků mladšího školního věku v současné české škole. In *Rozvoj národní vzdělanosti a vzdělávání učitelů v evropském kontextu: výzkumný záměr: výstupy a řešení za rok 2001: metody a výsledky empirických výzkumů. II. díl*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2002. ISBN 80-7290-090-0.

Legislativní zdroje:

Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Výzkum je realizován v rámci projektu „Rozvoj občanských kompetencí v oblas-

ti bezpečnosti a ochrany obyvatelstva z žáků ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí“.

Číslo Z.02.3.61/0.0/0.0/16_012/0000610.

Autorka PaedDr. Jarmila Klugerová, Ph.D. (klugerova.jarmila@ujak.cz) je vedoucí Katedry speciální pedagogiky Univerzity Jana Amose Komenského Praha (Department of Special Education, Jan Amos Comenius University), Roháčova 63, 130 00 Praha 3, Česká republika.

Autor Mgr. Lukáš Stárek, Ph.D. (starek.lukas@ujak.cz) působí na Katedře speciální pedagogiky Univerzity Jana Amose Komenského Praha (Department of Special Education, Jan Amos Comenius University), Roháčova 63, 130 00 Praha 3, Česká republika.

Psychické důsledky dlouhodobě nezaměstnaných, aneb „Outplacement management“ jako důležitá sociální pomoc ze strany zaměstnavatele

Merhaut Marek, Chadt Karel

Člověk, který se ocitá v situaci dlouhodobé nezaměstnanosti, se může nacházet nejen ve špatné finanční situaci spojené se ztrátou zaměstnání, ale odráží se zde i různé negativní emocionální vlivy. Tyto jsou dnes často přehlíženy - společností, okolím, samotným jedincem. Když se však z nezaměstnanosti stane dlouhodobý problém (řádově v měsících až rocích), psychologické a emocionální dopady jsou pak velice negativní. Když dopady ekonomické krize přetrvávají, spojuje se s nimi i rozsáhlé rušení pracovních míst, propouštění a neotvírání nových pozic. To má neblahý dopad na finanční situaci lidí v každodenním životě. „Práce se tak spojuje s finančním zabezpečením, chodem domácnosti. Práce však kromě těchto zmiňovaných funkcí není jenom a pouze prostředek k placení účtů“ (Hanzlovský, 2013). Dlouhodobá nezaměstnanost je nepřijemná pro všechny - jednotlivce, rodinu, firmy i stát. Přitom počet lidí bez práce déle než rok ve světě stoupá. Ve všech členských zemích OECD se národní vlády potýkají s dlouhodobou nezaměstnaností. Právě snižování dlouhodobé nezaměstnanosti je jednou z ekonomických priorit. Vývoj v posledních letech ukazuje, že ti kteří ztratí zaměstnání, se stanou téměř z více než 20 % dlouhodobě nezaměstnanými. Česká republika patří mezi země OECD, kde se daří v posledních letech dlouhodobou nezaměstnanost nejvíce snižovat.

Stav předmětné zkoumané problematiky

Dlouhodobá nezaměstnanost si však vybírá svou daň v té podobě, že takovéto snížení sebevědomí, pocit ztráty své (pracovní) identity, pocituje i člověk, pro kterého sice jeho bývalá pracovní pozice nebyla tou úplně vysněnou, přece jen mu však poskytovala možnost v něčem se realizovat, být prospěšný, s větším či menším úspěchem vykonávat svou činnost a být za ni ohodnocen. Čím déle nezaměstnanost trvá, tím víc člověk takovouto ztrátu cítí. Osobní identita se pak s tou pracovní v mnohém propojuje a tak, když člověk ztratí práci, ztrácí pracovní identitu, může nabývat pocit, že ztrácí i část sebe

(identitu osobní). K takovým pocitům se nepochybovaně se pak přidružují různé stavy smutku, hněvu, úzkosti a beznaděje (Hanzlovský, 2009). Ať už nazýváme ztrátu zaměstnání jakkoli - snižovali stavy, byl jsem propuštěn, dali mi padáka, dostal jsem vyhozov apod. - obvykle se spojuje se špatnými pocity (a to i v případě vlastního dobrovolného odchodu). Z množství náročných životních situací, jako je např. úmrtí v rodině, rozvod, vážná nemoc, zůstává ztráta zaměstnání v tomto žebříčku jedno z předních míst, jakožto výrazný stresor (Boleloucký, Buchtová, 2013).

Ztráta zaměstnání má značný dopad na pocíťování emocionální pohody a psychické rovnováhy. Vnitřní zpracování neza-

městnanosti (především když dostane člověk náhlou neočekávanou výpověď) představuje proces, který zahrnuje:

1. popírání - jedinec si nepřiznává, že přišel o zaměstnání, nemůže a nechce tomu uvěřit,
2. hněv - zvýšená míra agrese namířená na práci, zaměstnavatele jako organizaci i přímého nadřízeného, ale i na sebe, své blízké či taky cizí nezájmované osoby,
3. frustrace - pocit nespokojenosti, prázdnoty a strádání (čehokoli materiálního i vnitřní pocity, např. nespokojení potřeby sebeuplatnění, pracovního a sociálního statusu, pozice),